I soldattorpet 101 blev det tätt mellan knekt-skiftena. Kungarna krigade, folket svalt för att hålla armén med folk.

Fattiga bönder vädjade: Låt oss skjuta nye knekten hemma, det blir mycket billigare!

Av GUNNAR MULLERN

Den kalla våren avlöstes av solglödande torka, och bikupornas invånare fick följaktligen svårt att uträtta sina uppdrag i naturens planhushållning. Kring soldattorpet nr 101, Wista Compani, Kongl Jönköpings Regemente, beläget på Gränaberget, brummar i stället humlorna sin myndiga melodi i rosensnår och blomsterstånd. Naturen har satt in dem som strategisk reserv i stället för de ihjälsvultna eller under andra strapatser stupade bina. Under alla omständigheter måste livet på något sätt föras vidare.

Soldattorpet 101 på Grännaberget. Där det har stått sedan i slutet av 1600-talet. I dag ett nyrestaurerat monument över indelningsverket.

Olle Fong vårdar ömt den siste knektens på 101:an bössa, ränsel och tornister.

En lång rad ryggraka och axelbreda knektar har hukat under den låga dörrposten sedan den dag år 1684, då Karl XI inrättade sitt indelningsverk i Jönköpings län, och den första rekryten spände ut bröstet inför Kronans mönstringsbord. Rullorna berättar, att den förste knekten här på hundraettan hette Adolf Andersson, en tusan till karl av allt att döma, eftersom han efter några år avancerade från simpel soldat till officer. Han skulle under årtiondenas lopp följas av många andra, inte lika lyckosamma.

Ibland skedde knektskiftena snabbt på hundraettan. Wista Compani under Jönköpings Regemente tillhörde de många förband, som med liv och blod fick betala stormaktstidens bristande förmåga att lösa samlevnadsproblemen med våra grannländer. En knekt från hundraettan var till exempel med, då den svenska hären kapitulerade efter Poltava. Fångarna skingrades över det frostiga Sibirien, och inte en man kom någonsin hem till det skogiga Wista där långt borta vid Vätterns strand.

Roteböndern befalldes att sätta upp ett nytt kompani. Det försvann vid kapitulationen i Stralsund år 1715. Åter måste bönderna skaffa fram knekt, vapen, utrustning. Den nye knekten på hundraettan var en av dem, som kröp i skyttegraven, då den 30 november ett skott föll. Varifrån det kom är likgiltigt, men det blev ändå det enda meningsfulla, eftersom det snart medförde slut på kriget.

De kände sig säkert inte som romantiska och blågula hjältar, dessa fattiga torparpojkar, som ryckts bort från sina magra åkrar och flyttats ut på den europeiska krigsteatern. Men lika säkert är nog också, att de inte heller kände sig som framfört slaktboskap eller som offer för ett brutalt samhällssystem. De löd överheten och betalade nu med sina kroppar priset för att de, jordlösa lantproletärer, för egen räkning kunnat bruka några tunnland av fosterlandets magraste jord.

Hjältarna

De verkliga hjältarna i indelningsverkets drama gick inte i uniform och bar heller inte vapen. Det var kvinnorna därhemma på de tusentals fattiga soldattorpen. I mannens frånvaro måste de sköta jorden och klara ungar, djur och vedbrand. Överheten var inte ömhänt mot dem. Stupade knekten därborta i främmande land, fick änkan en månad på sig att flytta från torpet och skaffa sig och ungarna ny bärgning. En ny knekt måste ställas upp. Då måste den stupades eller försvunnes änka ur huset. Vem skriver dessa kvinnors hjältesaga?

Det finns en liten berättelse om hundraettan, som förträffligt återger vad den svenska allmogen verkligen kände inför det historiska drama i vilket man tvingades att delta. För tredje gången hade Wista Compani, Kongl. Jönköpings Regemente, på ärones fält skjutits bort, allesammans från kaptenen ned till yngste trumslagarpojken. Det måste alltså enligt överhetens bud ånyo sättas upp.

Hemmaskjuten

Det innebar enorma påfrestningar för de hårt pressade roteböndern. Nu måste de skaffa fram en ny rekryt ur den av krigen svårt decimerade ungdomen. Nya vapen måste köpas och ny utrustning i stället för den, som gått förlorad i och med föregående knekts bortfall. Det var inte lätt i barkbrödstider.

Då rotemästaren äntligen stod inför Kronans mönstringsbord med den nye rekryten, hans vapen och utrustning, talade det kvalda svenska folkets röst ur hans mun. Realistiskt och småländskt sade han efter att ha bugat djupt mot jorden:

— Se, vi fattiga bönder undrar om ni inte skulle kunna skjuta den nye knekten här hemma i stället för utomlands. Det blir liksom billigare . . .

Fredsvädjan

Bondeståndet i sin helhet sade exakt samma sak, fast oändligt mer patetiskt, i ett memorial, som man riktade till Fredrik I vid hans tronbestigning. Det är en skrivelse, som inte passade in i den nationalistiska historieskrivningen och som därför inte fått en välförtjänt spridning. Så här skrev bönderna vid stormaktstidens sammanbrott:

. . . wi bedja ödmjukligen Hans Kongl. Höghet: "Att på alt moget sätt sökes vänskap och aliance med wåra grannar till dhen ädla fredens ehrhållande för vårt arma och eländige uthblåttade fädernesland; förty wi fattige undersåtar av Bondeståndet förmå nu als inte mer lägga någon grund till något krig mer utan innerlig anropa Gud om frid. Om frid, om frid, om frid anropa wi allraunderdånigste dhen höga Öfwerheten, om nånsin möjeligt skie kan att nu återhålla med mera blodz uthgiutelse.

Detta till bekräftelse, att wår enfaldige mening, tanka och begiäran är af oss samtel. så yttrat, som anfört är, underskrifwa wi en i hwart län i hela riket, en för alla och alla för en, att wid den tanken i döden stadigt wilja förblifwa.

Stockholm d. 29 Febr. 1720"

Så löd alltså i verkligheten svenska folkets röst om det karolinska "hjältedramat". Det är för övrigt en reaktion, som svenskarna ingalunda är ensamma om. Alla andra folk i liknande situationer har reagerat på liknande sätt. I själva verket finns det nog inga s k krigarfolk, inte ens de berömda romarna. En språketymologisk undersökning av ordet "aerumna" ger nämligen besked på den frågan. I det tidiga latinet betydde "aerumna" soldatens packning, rustning, ränsel. Men med tiden sjönk den ursprungliga betydelsen åt sidan. "Aerumna" kom i stället att innebära elände, utmattning, nöd.

Rotemästaren på hundraettan talade alltså inför mönstringsbordet ett språk, som skulle funnit instämmande av de latinska bönderna två tusen år tidigare. Är det inte på tiden att krigsromantikens farliga farsot effektivt bekämpas, innan ytterligare generationer förgiftas?

Solnedgången slår en gyllene bro över Vättern från Hjo till Gränna, och de glödande färgerna återspeglas i hundraettans grönskimrande rutor. Nu är det länge sedan den siste knekten hukade för hundraettans dörrpost. Indelningsverket upphörde år 1901, då Wista Compani för sista gången under befäl av sin kapten, som f ö bar det klingande namnet Primus Pettersson, mötte upp på sin övningsplats på det öppna fältet strax väster om Örserums samhälle.

För några år sedan förvärvade Grännas välskötta hembygdsförening under ledning av gelbgjutarmästare Olof Fong den svårt förfallna hundraettan och flyttade den till dess nuvarande plats bland rosensnår och enebuskar. Den ligger nu i den storslagna naturen som ett värdigt monument över indelningsverket och dess långa räcka av ordlösa, trofast tjänande krigsmän. Ett hundratal meter från hundraettan, på respektfullt avstånd, ligger f ö kaptensbostället på Wista Compani, också det flyttat till Grännaberget från sin ursprungliga plats vid S:a Jordstorp.

Skolmästare

Men indelningsverket innebar inte bara blod, fångenskap och elände. De barska knektarna med sina raka ryggar och borstiga mustascher gjorde också andra insatser. Under stormaktstidens militära utflykter till de kontinentala länderna höll de ögonen öppna och lärde sig åtskilligt. De tog med sig hem frön till intressanta växter från de främmande trädgårdarna och planterade dem, ibland med framgång, i de egna täpporna. Den svenska, mera systematiska trädgårdsodlingens vagga stod vid soldattorpen, ty bönderna var inte sena att apa efter. De var för övrigt vana att ta exempel av knekten, som var läs- och skrivkunnig och ofta fick fungera som socknens skolmästare. Från Rumäniens och Ungerns slätter hade de också med sig ett matrecept, som än i dag lockar svenska magar. De såg att färs kan vecklas in i förvallda kålblad och då blir något mycket läckert, nämligen kåldolmar. Den senare delen av detta ord har för övrigt klart krigiskt ursprung. "Dolma" kallas nämligen husarens vapenrock, som med sina gyllene revben tätt omsluter hans bröstkorg.

Soldattorpens största betydelse kom emellertid att ligga på ett helt annorlunda plan. I de små stugorna fostrades stora kullar linhåriga och livsdugliga barn, som i påfallande stort antal gjort betydelsefulla insatser i vårt samhälles utveckling. Många är också berättigat stolta över att soldatblod rinner i deras ådror.